

Kovács András Ferenc 2009-ben a Magvetőnél megjelent *Sötét tus, néma tinta (Vázlatkönyv 2002–2009)* című kötetét a kritika egy új pályaszakaszkedzeteként értékelte. A keletkezés idejének hét évét tekintve ugyanakkor

46 Finta Gábor

MI KELL EGY MAGYAR VERSHEZ

Kovács András Ferenc

Vázlatkönyvéről

nyilvánvaló, hogy a Kovács költészetének legjellemzőbb jegyeit is magán hordó kötet legfőbb újdonságát jelentő ismervek – a feltehetően legfontosabbak, a teljesség igénye nélkül: a személyesség, a kétségek megjelenése és formai téren az interpretatív módon

kötetszervező elvvel tett japán műforma – nem hagynak kétséget afelől, hogy nem olyan radikális fordulatról van szó, mely ne teremtené folytonosságot a hagyományértelmezést elsősorban a maszk és a szövegközöttiség felől megvalósító beszédmóddal.

Legendó a haikunak a magyar költészet hagyományában (a Kovács-kötet kapcsán pedig elsősorban Kosztolányi költészetében) betöltött szerepére utalni. Épp ezért nem lehetetlen, hogy a kötet legfőbb újdonságának azt tekinthetjük, hogy a személyes hang olyan forma átszajátításán keresztül szólal meg, mely elvben legalábbis inkább a tárgyias megszólalás hagyományával volna összehangolható, hiszen a haikuban (mint műfajban, s nem mint műformában) a természeti jelenségek leírása, szemben az európai hagyománnyal, nem a versbeli beszélő lelkiállapotának allegorikus megjelenítésére szolgál. Ez persze egyben azt is jelenti, hogy a személyesség nem a korábbi vallomásos költészet ismérvein keresztül jut szóhoz.

A kötet az ismert haikuköltőkön és Kosztolányin kívül szerepelteti többek közt Adyt, Babitsot, Ignót, Szabó Lőrincet, Tóth Árpádot, Borgest, Kafkát, Kavafiszt, Keatsot, Ezra Poundot, de az egyes versek más szerzők szövegeit is megszólaltat(hat)ják (például Petriét: „Ahogy fölszáll a harmat: / minden csak folytatódik”), mint ahogy a felsoroltak sem csak a szerzői néven keresztül reprezentálódnak. A *Tíz év múlva* (kivált zárlatának) Kosztolányi-parafrazisa („nem vagy már soha otthon / a hajléktalan égben”) ritmikailag is a Kosztolányi-verset idézi. Az adóniszi külön azonban ezen a versen kívül is többször átüt a haikuk ritmikáján („Mint hegyi pára / hajnali zápor után / égbe lebegvén”), nemegyszer a soráthajlásokat a szöveg hangzóságának megfelelően olvasva („Reszket a nyárfa, / remeghet a kőris fönn / a hegyélen. Ősz / szele fúj már – diderget / a fény is.). S arra is akad példa, hogy az antikizáló verselés a megidézett szerzővel és költeménnyel a ritmikai

tradíciónak megfelelően találna egymásra, ugyanakkor a haiku formába tördelt vers ritmusképlete éppen a „költőnek lenni nehéz” felsorban deformálja a hexameter mértékét (ezzel egyben a haiku formai követelményeinek felelve meg), majd ezt egy ismét rövidebb „felsor” után, mely azonban a hexameter sorvégének megfelelő adóniszi kólon, két olyan sor követi, 47 melyek összekapcsolása szabályos pentametert ad, vagyis a vers végére a szöveg mintegy „beletalál” a(z antik) ritmusba. A kérdés nyilvánvalóan további részletes vizsgálatot igényelne, de mindezek alapján talán nem tűnik teljesen valószínűtlennek a feltételezés, hogy a Kovács-vers esetében a hagyomány ritmikai alapú átsajátításáról és átértelmezéséről is beszélhetünk.

A japán haiku költészet legnevesebb szerzői előtt Kovács nem a műfaj ismert témáinak, legjellemzőbb tematikus jegyeinek vagy a költők beszédmódjának felidézésével tisztel meg, hanem a neveikkel való paronomáziás játék teszi őket a szöveg hangzásvilágának elidegeníthetetlen részévé. Nyilván nem véletlen, hogy ezek a versek a *Kosztolányi japánokat műfordít* ciklusban olvashatóak, vagyis ugyanabban, amely a haiku jellemző jegyeit a *Mi kell egy japán vershez?*-ben sorolja fel, oly módon azonban, hogy a vers zárata („Dezsőkém hagyjuk mára...”) nemcsak a japán verseket fordító ál-Kosztolányi szólamához rendelhető hozzá, hanem az ál-Kosztolányi-verseket író szerzőhöz is. Ez pedig arról tesz bizonyosságot, hogy az idegen nyelvhez tartozó forma „lényegi” jegyei, a nyelv közbejöttével, átsajátíthatatlanok.

Így az eredet megidézésének ironizálásával poétikailag a műfaj magyar hagyományához kapcsolódik elsődlegesen, ugyanakkor talán az is megkockáztatható, hogy a két költészeti hagyományt a Kovács-vers értelmezésében éppen a hangzás kapcsolhatja össze, amit nemcsak a haiku erős zeneisége, hangulatúsága indokol, hanem talán méginkább az, hogy a japán írásjelek a verset mint írást és mint a kultúra médiumát hozzáférhetetlenné teszik; részben valószínűleg ez is oka lehet a *Műfordító keszvének*.

És feltehetően nemcsak a műfordítóéneke. A kötet címének meglehetősen összetett jelentésrétegeiből ebben a kontextusban azt látszik érdemesnek kiemelni, hogy egyszerre idézi fel a haiku képteremtő természetét, és a (tinta, mint az Európában a tust fölváltó) írás médiumának némaságát, mely utalhat arra is, hogy a tinta, az írás anyaga néma, vagyis szólásra képtelen, ami jelezheti akár azt is, hogy a recepcióban többektől üdvözölt személyes hangot a közvetlen megszólalás képtelenségének állításával már maga a cím visszavonja, amennyiben a megírtságra (a beszélő távollétére) és a versek medializálta képi világra irányítja a figyelmet.

A *Csíkszépvízi vázlatok* első darabja olvasható úgy is, mint amely ezt a problematikát tematizálja („Sötétedéskor / hűvös fák vagy vadvizek / árnya suhog föl? / Semmi különbség éjbe / enyésző verssorok közt.”). A vers minden mozzanata hangsúlyozottan az aiszthészisz materialitásához kö-

48 tődik, vagyis az erősen nominális versben a szó teremt egy világot, melyet aztán az én-kijelentés predikatív szerkezete értelmez, és teszi a teremtett világot (melynek szcenikája ugyanakkor nem ismeretlen az olvasónak korábbi szövegekből) az autopoézis felől (is) érthetővé. A mondat modalitása és az „árnya suhog föl” kifejezés nemcsak a hűvös fákra, de a vadvizekre is vonatkozó színesztéziája nyilvánvalóvá teszi, hogy az azt érzékelő és a következő szakaszban az eldönthetetlenséget az „éjbe enyésző verssorok”-ra applikáló jelenléte nélkül nem elképzelhető. A vers (nem kevésbé romantikus gyökerű szcenikával) itt talán Ady ismert versére játszi rá: „árnyak suhognak a sötétben”.

Fontos ugyanakkor annak eldönthetetlensége, hogy a vers szerint a fák, a vadvizek, vagy éppen azok árnyai suhognak, vagyis hangsúlyozottan retorikai alakzattal és nem romantikus képpel van dolgunk, és csak ez teszi a következő sorokat a versírásra vonatkoztathatóvá. Túlzónak tűnik ugyanakkor L. Varga Péter értékelése, aki szerint „[k]onstatív és performatív retorika ilyen találkozását végül az olvasás és írás aktusának tematikus visszavonása követi, miközben a visszavonás már maga a születő vers részeként íródik.”¹ Talán lehet jelentősége annak, hogy ritmikailag elkülönül a „hűvös fák vagy vadvizek / árnya suhog föl? / Semmi különbség éjbe / enyésző” rész a tárgyi (objektív) világot (a sötétedés mint természeti jelenség, illetve a verssor mint tárgyi létező) idéző felütés és a zárlat ritmusképletétől. A szöveg hangzóssága felől a daktilikus sor (fél hexameter) után a soráthajlás miatt három adoniszi kólon követi egymást, vagyis a vers itt erősen antikizál (miközben a soráthajlás az „enyésző verssorok”-at kiemeli), így az – esetleg Radnóti átírt – eclogák világát idézi mind szcenikában, mind ritmikailag, ugyanakkor az érzékelés tapasztalatának nyelvi közvetítettségét úgy teszi nyilvánvalóvá, hogy a már eleve az érzéletekhez kötődő minősítés (*hűvös fák, vadvizek*) az ezeket érzékelő és medializáló megszólalásban a beszélő jelenlétét feltételezi.

Ez lesz az előfeltétele annak, hogy a hangsúlyozottan retorikai alakzatként értelmezendő sorok tapasztalata a „verssorok”-ra legyen vonatkoztatható. (Ha nem profanizálná túlzottan a vers amúgy emelkedett dikcióját, megkockáztatható volna, hogy a vers a „Sötétben minden tehén fekete” tapasztalatát poetizálja.) Vagyis L. Varga Péter kijelentése azért tűnik túlzónak, mert írás és olvasás aktusának visszavonásáról beszél általában, mindenfajta restriktió nélkül, míg a szöveg bizonyos verssorokról szól. Vagyis valószínűleg jelentőséget kell tulajdonítani annak, hogy az *enyésző* verssorok között

nincsen különbség, és mivel a szöveg paralell szerkezetbe rendezi a természetről és a versről szó részt, talán megkockáztatható, hogy ezek azok a verssorok, melyek között a beszélő, pontosabban a szöveg lejegyzője számára nem érzékelhető a különbség, amelyek nem íródnak bele a saját versbeszédbe. (Valószínűleg helyesebb lenne a *versbeszéd* mintájára a „versírás”, kifejezést használni, ez azonban használati helyiértékéből fakadóan kizárná a szövegből az olvasót, márpedig a szövegek nagyobb része elég hermetikus karakterű ahhoz, hogy a velük kapcsolatos minden megszólalás ne tenné hangsúlyossá az olvasás fenomenalizáló jellegét a szövegek pluralitásával szemben.)

A versek esztétizáló jellege így nem lesz önmagába záródó, öncélú, hanem a hagyományt úgy juttatja szóhoz, hogy az mindenkor jelzi a keletkező szöveg performativitása és a már fenomenalizált korábbi jelentések közötti distanciát. Vagyis véleményem szerint nem annyira arról van szó, hogy a „[k]onstatív és performatív retorika ilyen találkozását végül az olvasás és írás aktusának tematikus visszavonása követi”, hanem inkább arról, hogy a konstatív nyelv(használat) itt performatív nyelvhasználat(ként) lesz (felismerhető). Ugyanakkor ennek a (mindenkori) közvetítettségnek lesz a következménye a létezés megragadhatóságának, felmutathatóságának részlegessége, a szemléltető pozíciójától nem függetleníthető különállásnak a természet-től leválasztottság: „Ködözik még a / Cseroldal vágatában ! / Rozivölgye, száz / év múltán is – nélkülünk / lélegzenek nagy erdők.” (*Csíkuszépvízi vázlatok – 2004. augusztus 27.*) „Hágók, tetők, tó, / türkiz víz, hegygerincek / s felhők futása – / ennyi volna? Hátúszás / ringat, arccal az égnek.” (*Csíkuszépvízi vázlatok – 2004. augusztus 29.*)

Ez ugyanakkor nem feltétlen jár együtt a beszélő szomorúságával. A szerző önvallomásait ugyan többnyire legfeljebb az értelmezés kontextusaként érdemes számba venni, ebben az esetben relevánsnak tűnik Kovács András Ferencet idézni: „Szavakban lakozni, szavakkal élni a lehető legtermészetesebb, leghitelesebb módja a létezésnek – író s ember számára egyaránt. Mindnyájan nyelvben, nyelven át és nyelv által vagyunk.”

Új Forrás 2011/3 – Finta Gábor: Mi kell egy magyar vershez
Kovács András Ferenc: Vázlatkönyvéről

¹ L. Varga Péter: „...kép zuhog át a szón...”, Kovács András Ferenc: *Sötét tus, néma tinta, Prae* = <http://www.prae.hu/prae/articles.php?aid=2203&cat=3> [2010. 06. 21]